

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

שער
שלישי

קובץ
שלשלת האור

היכל
תשיעי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

שמות

(חלק כא שיחה ג)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וחמש לבריאה

מחזור הראשון של לימוד הלקוטי שיחות
שבוע פרשת שמות, יבייח טבת ה'תשפ"ה (ב)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2025
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY®
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

שמות ג *

20

בן גדול, שכבר נשלם גידולו בשכל ובמדות וכו' – הרי אהבת האב אליו איננה תמיד אך ורק מפני שהוא בנו בלבד. יתכן שהאב אוהב את בנו מפני שהוא חכם ומתנהג ע"פ שכל, מפני שיש לו מדות טובות, או מפני שהבן זהיר ביותר בכבוד אב. וכל אלו ענינים אהבה שמצד הטעם.

משא"כ אהבת האב לבן קטן, היא אהבה עצמית בלבד. שהרי בן קטן אין לו שלימות השכל או המדות; ויתירה מזו – גם מה שהבן שומע בקול אביו (ומכבודו), אין זה מצד מעלת הבן, אלא זהו ענין עצמי בבן, כי הבן מרגיש שזהו אביו. ונמצא שאהבת האב לבנו אינה מצד (הטעם –) מעלת בנו, אלא זוהי אהבה עצמית: כיון שהוא בנו, ואב ובנו הם עצם אחד¹, לכן הוא אוהבו.

בן גדול, אע"פ שגם הוא עצם אחד עם אביו, הרי כיון שיש בו גם אהבה שע"פ טעם, מכסה היא על האהבה העצמית שביניהם;

משא"כ בן קטן, שאין בו אהבה שמצד הטעם, האהבה העצמית אליו היא בגילוי, ולכן האב, אוהב את הקטן יותר מכולן².

21 ג. כשם שכך הדבר באב ובן למטה, כן הוא גם למעלה, כביכול, בין הקב"ה

א. בפעם הראשונה בתורה שבני ישראל נקראו „בנים“ למקום – כפרשתנו – כתיב „בני בכורי ישראל“: „בכוריי“, „לשון גדולה“².

אמנם, בכמה מאמרי חז"ל³ מתקשרת מעלת ישראל כ„בנים“ לענין הקטנות דוקא, היינו שבני ישראל הם כבן קטן – „נער ישראל (ולכן) ואוהבה“⁴, והובא על זה משל למלך „שהיו לו בנים הרבה והי' אוהב את הקטן יותר מכולן“⁵.

וצריך להבין:

כיון שהאהבה לבן קטן היא „יותר מכולן“, היינו שהמעלה ד„בן“ היא בקטן (בגילוי) יותר מבגדול – א"כ מפני מה מדגיש פסוק זה (המתאר את מעלתם של ישראל כבנים) „בני בכורי ישראל – לשון גדולה“?

ב. ויובן בהקדם הביאור בטעם הדבר שהאהבה לבן קטן היא „יותר מכולן“⁶:

(* וסיום מס' ברכות (סעף ו ואילך).

1 ד, כב.

2 רש"י עה"פ (לפי „פשוט“).

3 ראה אגדת בראשית פ"ה, א. דבר"פ"ה, ז. וראה לקו"א ואו"ת להה"מ בתחלתם. ובכ"מ בספריו.

4 הושע יא, א. וראה בארוכה אוה"ב שלח ע' שפב ואילך. ד"ה כי נער ישראל תרס"ו. ספר המאמרים תרע"ח ע' קנט ואילך.

5 דבר"ש שם.

6 בד"ה כי נער ישראל שם (ע' תקנג.

ובהוצאת תנש"א ע' תקעז) מבאר שהאהבה לקטן היא אהבה עצמית. ע"ש. אבל הביאור שם הוא

לענין אהבת הקטן תתם (גם לקטן שאינו בנו). והמבואר בפנים הוא – שגם האהבה עצמית דאב ובן היא יותר (בגילוי) בבן קטן מבבן גדול. (7 ראה בארוכה ס' הערכים תכ"ד ערך אהבה ע' רמג ואילך. וש"נ.

[כדאיתא במדרש¹², „כשם שבנו של אדם כשהוא תינוק קטן אם יחטא אין אביו מסלק עליו מפני שהוא קטן . . . כך ישראל אפילו חוטאין בשגגה מעלה עליהן שהן כתינוק קטן“].
ואהבה זו היא בגלוי כשישראל הם (בעבודתם) כמו בן קטן:

כשהאדם מרגיש שהוא בעל מעלה – שיש לו הבנה באלקות, אהבת ה' ויראת ה' וכו' – והרגש זה הוא בגלוי אצלו, אזי גם אהבת הקב"ה אליו היא אהבה שמצד הטעם, אשר מעלימה על האהבה העצמית;

ודוקא כאשר הוא מרגיש את עצמו כקטן, שמבלי הבט על המעלות הגדולות שבידו, „קטן“ הוא בעיניו¹³, עד שהוא בעיני עצמו כתינוק קטן שאין בו שום מעלות (גלויות), ולכן עבודתו היא (לא מצד טעם ודעת או תענוג, אלא) בקבלת עול

– ע"ד קטן כפשוטו, שאחת מתכונותיו היא, שהוא בעל קבלת עול בטבע, ושומע בקול הוריו אפילו כאשר (ואע"פ) שאינו מבין את הענין בשכלו – הרי זה מעורר את גילויו האהבה העצמית של הקב"ה לישראל.

ד. אבל עדיין צריך ביאור:

- 22 ע"פ הנ"ל נמצא, שכאשר נשאר האדם (בעבודתו הרוחנית) בדרגת „קטנות“, הרי זה מביא לידי גילוי האהבה העצמית; ולאידך, עבודת ישראל בתורה ומצוות¹⁴ באופן המגלה

(„אבינו שבשמים“) לישראל („בנים למקום“)

– ואדרבה: האהבה העצמית של הורים לילדיהם משתלשלת מהאהבה העצמית של הקב"ה לישראל⁸ (ולכן זהו משל בתורת אמת על אהבת הקב"ה לישראל) –

שישנם ב' אופנים (מדריגות) באהבת הקב"ה לישראל:

כשישראל עובדים את ה', ומעלתם על פני כל האומות ניכרת בגלוי, אזי אהבת הקב"ה לישראל היא (גם) אהבה שמצד הטעם⁹, בדוגמת אהבת האב לבנו הגדול.

[ולכן מצינו שבמדרש⁹ מקשר את הפסוק „בני בכורי ישראל“ עם מעשיהם הטובים של ישראל – „שבכרו מעשים טובים לפני (הקב"ה על) הר סיני“ – כי „בכוריי“ (לשון גדולה) מורה על מעלתם (הגלוי) של ישראל].

אבל מלבד זאת ישנה האהבה העצמית של הקב"ה לישראל, שהם „חלק אלוקה ממעל ממש“¹⁰ (חלק מן העצם¹¹), בדוגמת אהבת האב לבנו הקטן מפני שהוא בנו – ואהבה זו איננה תלוי בעבודתם של ישראל.

8) ראה גם לקו"ש ח"ו ע' 8 והערה 33 שם (סה"מ מלוקט ח"ד ע' צא). ולהעיר מדי"ה כי נער ישראל שם.

9) ויש בזה – המעלה, שע"פ הטבע שהטביע הקב"ה באדם רוצה בקב שלו יותר מט' קבין של חברו (ב"מ לת, א).

9*) מדרש משלי פ"ו, א. וראה שמו"ר פט"ו, כז.

10) תניא רפ"ב.

11) ראה בארוכה ד"ה זאת תורת הבית תרפ"ט (בסה"מ קונטרס ח"א) פ"ד ואילך.

12) אגדת בראשית שם.

13) כפירוש המהר"ו לדב"ר שם. וראה כלי יקר ויחי (מח, טז). שיחת עשרה בטבת תשמ"ב. ולהעיר מחולין פט, א.

את מעלותיהם הגלויות של ישראל בשכל ומדות וכו' (וממילא גם את האהבה דלמעלה שמצד הטעם) – אינה אלא העלם על האהבה העצמית!

והן אמת שבעת שהאדם הוא בביטול ובקטנות, אין מעלותיו הגלויות מעלימות על האהבה העצמית כנ"ל – אבל הרי אין זה מסוכב ישר מעבודת הביטול, באופן שהביטול פועל את האהבה העצמית, אלא רק שלמרות מעלותיו הגלויות, אפשר שהאהבה העצמית שישנה מלכתחילה – תשאר בגלוי (מצד פעולת הביטול על ענין ההעלם שנגרם ע"י המעלות הגלויות).

אבל מאחר שהקב"ה הטביע באדם את הגידול מקטנות לגדלות, ותכונת הגדלות היא (לא ביטול וקטנות, אלא) גידול האדם בשכל ומדות וכו' – הרי בוודאי אין הכוונה שהאהבה העצמית תתעלם. וא"כ מובן, שעבודת ה' הנאה כתוצאה מתכונת הגדלות גופא, מביאה (כאשר היא כפי הרצון) להוספה (והגדלה) גם בגילוי האהבה העצמית.

ה. והביאור בזה:

עבודתו של איש ישראל בשכלו ומדותיו אינה ח"ו היפך ביטולו להקב"ה, אלא אדרבה: היא תוצאה והמשך של ביטול זה. זה גופא שצריך להתייגע ששכלו יבין את חכמתו ית' (התורה), ושמודותיו שלו יהי' להן חיות ותענוג בתורה ומצוות, הרי זה מפני שכן הוא הרצון העליון¹⁴, והוא בטל לרצון העליון בכל.

(14) להעיר מתניא פ"ח (ג, סע"ב ואילך) לענין דביקות בה' וכוונת המצוות.

וע"ד המבואר¹⁵ בנוגע לחלוקת המצוות למשפטים ועדות וחוקים (שהיא חלוקה של תורה), שאפילו אם תמצוי לומר¹⁶ שהן מחולקות לא רק בטעמיהן, אלא גם באופן קיומן¹⁶, שהעדות צריך לקיימן בתור מצוות המעידות על ענינים מסויימים, והמשפטים צריך לקיימם (גם) מפני חיוב השכל – הרי זה גופא שקיום המצוות השכליות הוא (גם) מפני הטעם, צריך להיות מצד קבלת עול, היינו, מפני שגזר הקב"ה שקיומן של המצוות הללו יהי' (גם) מצד הטעם.

ונמצא, שמעלותיו הרוחניות של איש ישראל (בשכלו ומדותיו) אינן מכסות ואינן מחלישות את „קטנותו“, את ביטולו ואת הקבלת-עול שלו, אלא להפך: כשאדם משתמש בשכלו ומדותיו בעבודת ה' מפני שכך צוה הקב"ה, מראה הדבר על „גידול“ בקבלת-עול שלו – שום ענין לא נשאר נפרד מן הביטול שלו, אלא הביטול חדר בכל מציאותו על כל כחותיו.

(15) ראה לקו"ש ח"ח ע' 130 ואילך. ועוד.

(16) כי קיום כל המצות צ"ל מפני שהן „מצות“ ציווי ורצון ה' (סה"מ תרפ"ו ד"ה זה היום (ע' ג). ד"ה הוי' לי בעוזרי תרפ"ו (בסה"מ קונט' ח"א) פ"ג. ובכ"מ).

וגם המבארים שאין מברכים על מצות שכליות הרי פירשו סברתם שאין לומר עליהן „אשר כו' וציוונו“ כיון שאף אם לא נצטוונו השכל גזור עליהן לעשותן (ראה אנציק' תלמודית ח"ד ע' תקכה וש"ג).

(16*) ראה שמנה פרקים להרמב"ם פ"ו דמ"ש חז"ל (תו"כ קדושים, כו) שאדם צ"ל „אפשי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי“, הוא דוקא במצות שמעיות (חוקים), ולא במצות שכליות. כי הרעות שהן רע גם מצד השכל צריך לומר ע"ז „אי אפשי“. וראה לקו"ש חט"ז ע' 248.

חיל" – שזהו היפך ענין הקבלת-עול, שבו אין צריכים להיות שינויים²³.

ובזה מרומז, שהסיום (השלימות) של „מסכת" (עבודת) קבלת עול הוא, כאשר היא חודרת גם בשכל האדם, ואפילו בשכל בשלימותו (שכל התורה); כשכל עניניו בתור תלמיד חכם הם חלק ממסכת (ברכות – יראת ה', והם ביטוי של הקבלת-עול שלו.

ז. התאחדות זו של קבלת עול (המבטאת את המעלה העצמית של איש ישראל בתור בנו של הקב"ה, כנ"ל ס"ג) עם המעלות הגלויות (שכל ומדות וכו'), מרומזת גם (במאמר ש)בסיום המסכת גופא – „וכל בניך למודי ה' רוב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך":

בפסוק זה ב' ענינים: א) „וכל בניך למודי ה'", ו„בניך" כאן היינו בנים כפשוטו²⁴. ב) „ורב שלום בניך", ועל „בניך" כאן איתא בגמרא „אל תקרי בניך אלא בוניך", היינו, שתלמידי החכמים הבונים את העולם, הרי הם „מרבנים שלום בעולם".

והטעם שהתחלת הכתוב הובאה בגמרא הוא בפשטות רק כדי להוכיח, אשר (א) הכתוב קאי ב„למודי ה'" – תלמידי חכמים²⁵, ב) ב„בניך" הב' דרשינן „אל תקרי בניך אלא בוניך", מפני שכבר נאמר „בניך" בפסוק²⁶.

ובעומק יותר יש לומר, שרישי

וא"כ, הרי לא זו בלבד שאין מעלותיו מעלימות על האהבה העצמית, אלא אדרבה: הדבר „מגדיל" את גילוי האהבה העצמית, כך שהיא חודרת בכל מציאות האדם.

ו. הנקודה הנ"ל, שעבודתו של איש ישראל בשכלו ומדותיו צריכה להיות תוצאה והמשך של הקבלת-עול שלו, מרומזת גם בזה שסיום המסכת הראשונה שבש"ס – מסכת ברכות – היא במעלתם של תלמידי חכמים: „ת"ח אין להם מנוחה כו' ילכו מחיל אל חיל¹⁷. . . ת"ח מרבנים שלום בעולם שנאמר¹⁸ וכל בניך למודי ה' כו".

המסכת הראשונה שבש"ס מורה ומרמזת על ראשית העבודה – דהיינו קבלת עול¹⁹. וכמו שכתבו ראשונים²⁰ בטעם הדבר שהתחלת הש"ס היא במסכת ברכות, ד„ראשית חכמה יראת ה'"²¹, ובמסכת זו מדובר ע"ד (קריאת שמע שהיא) „יחודו של הקב"ה ולקבל עליו מלכות שמים ועול תורה והמצות כו".

אבל סיום המסכת – „הכל הולך אחר החיתום²² – מיירי במעלת תלמידי חכמים, שענינם הוא לימוד התורה (שכל), ויתירה מזו: מעלתם היא בזה ש„אין להם מנוחה . . ילכו מחיל אל

(17) תהלים פד, ח.

(18) ישעי' נד, יג.

(19) תניא רפמ"א.

(20) פסקי ריא"ז לברכות בתחלתם (הועתק גם בהגהה בהקדמת פיהמ"ש להרמב"ם). וראה גם מאירי בפתיחתו (קרוב לסופה) ובריש מס' ברכות.

(21) תהלים קיא, י.

(22) ברכות יב, א.

(23) תו"א ויקהל פט, ד. ולהעיר מתו"א (מד), א) – שענין ההודאה הוא בחי' דונס.

(24) שהרי הלימוד הוא מ„בניך" הב', כדלקמן.

(25) ראה רד"ק ומצודות עה"פ.

(26) וא"כ הול"ל „ורב שלונס" (של"ה חלק

תושבע"פ תג, א. עץ יוסף לע"י ברכות שם).

של הקב"ה – דהיינו, שהעצם של ישראל אחד הוא עם אלקות – גורם הדבר ממילא שכל עניני האדם יהיו מאוחדים עם אלקות [ששכלו משמש להיות, "למודי ה'" (ללמוד תורה), מדותיו משמשות לאהבת ה' ויראת ה' וכו'], וממילא – "וכל בניך למודי ה'": אם רק בכלל "בניך" הוא – הרי הוא "למודי ה'".

ולכן, גם כשהוא עסוק בלימוד התורה, שאז הענין שניכר בו בגלוי הוא (לא, "בניך", כי אם), "בונך" (אל תקרי בניך אלא בונך) – הרי זה מיוסד על "בניך", על זה שהוא בן להקב"ה, אשר בא לידי ביטוי בקטנות וביטול, כנ"ל.

ח. וי"ל שאנו רואים בזה דבר פלא:

כשם שמעלתו העצמית של איש ישראל בתור בנו של הקב"ה מוסברת ע"י משל מהיחס שבין אב ובן קטן בגשמיות

– כי האהבה העצמית של הורים לילדיהם נמשכת ומשתלשלת מן האהבה העצמית של הקב"ה (אבינו) לישראל (בנים), כנ"ל ס"ג –

כך הוא גם בפרט של "וכל בניך למודי ה'", שהענין ד"בניך" מביא את המעלה של "למודי ה'":

מענין זה כפי שהוא באדם מישראל (בנו של הקב"ה) משתלשל ענין זה גם בכך קטן כפשוטו, שבילד ישנן לא רק תכונות של קטנות וביטול (כנ"ל סוף 25 ס"ג), אלא גם תכונות של לימוד:

אנו רואים במוחש, שדרכו של ילד לשאול ולחקור אודות כל הנעשה סביבו – הוא שואל ללא הרף "מה", ו"למה". ואם אינו מקבל מענה

דקרא "וכל בניך למודי ה'" הוא (גם) ביאור על הדרשה "אל תקרי בניך אלא בונך":

ידוע הכלל²⁷ בלימוד ד"אל תקרי . . אלא . . ", שאינו בא לשלול את הקרי ד"תקרי", אלא להוסיף עליו. ועד"ז בעניננו: גם לאחר הלימוד "אל תקרי בניך אלא בונך", נשאר בעינו גם הפירוש של "בניך" כפשוטו.

ותוכן הדברים בעבודת האדם: המעלה בתלמידי חכמים שהם "בונך" – מרבים שלום בעולם, קיימת דוקא כאשר לימודם הוא באופן של בן ("בניך"), אשר מעלת הבן היא בעיקר בכך קטן (כנ"ל), היינו כאשר לימודו הוא בקטנות²⁸ וביטול²⁹.

אלא שעולה השאלה – מה לביטול ולענין הלימוד? לכאורה הרי הם הפכיים זה מזה! ולכן מקדים הכתוב "וכל בניך למודי ה'".

הענין ד"למודי ה'" באיש ישראל אינו מעלה בפני עצמה, אלא הדבר בא ביחד עם היותו "בניך"; בהיותו "בנו"

27) ראה ס' הליכות אלי ס"ג. ועיין מו"נ ח"ג פמ"ג. שו"ת הרדב"ז ח"ג תשובה אלף סח (תרמ"ג). אנצקלופדיא תלמודית ח"ב מע' אל תקרי.

28) ראה בארוכה לקו"ש ח"ט ע' 38 ואילך. וע"ש, ש"ל שזהו הטעם אשר: (א) לימוד התורה ישנו (ומה"ת) גם בקטן. (ב) הציווי על לימוד התורה לגדולים נכלל בהציווי "ושנתם לבניך". וראה שם (סעיף ז) הפירוש במאמר המשנה (אבות פ"ד מ"ב), "הלומד (תורה) ילד כו'".

29) ובהו יובן מה שמביא (בברכות שם) ראי' מהכתוב (תהלים קיט, קסה), "שלום רב לאהבי תורתך" – שהו"ע התורה שבאה ע"י הקדמת עבודת התפלה, שע"ז מרגיש את נותן התורה, האלקות שבתורה (סד"ה שלום רב תש"ד. נת' בלקו"ש חט"ז ע' 313 ואילך).

בבן קטן (ולכן נמשלו ישראל בכמה מקומות לבן קטן, כנ"ל ס"א):

מעלותיהם הגלויות של ישראל, שמצדן הרי הם, בכורי – לשון גדולה, אינן ענין נפרד ממעלתם העצמית בתור „בנים” (של הקב"ה), אלא אדרבה: אימתי באה מעלתו העצמית של איש ישראל כבן להקב"ה לידי שלימות – כאשר היא באה לידי גילוי גם במעלותיו הגלויות, כנ"ל בארוכה.

ולכן, במקום שהכוונה היא להביע את אהבתו העצמית של הקב"ה לישראל כשלעצמה, נוקטים את המשל של אהבת האב לבנו הקטן, כי בבן קטן האהבה העצמית היא בגילוי מצד הטבע: בן קטן, שאין לו מעלות גלויות, אהבת האב אליו היא אהבה עצמית בלבד; משא"כ בן גדול, שכבר יש בידו מעלות גלויות המעוררות את אהבת האב שמצד הטעם, הרי ע"פ טבע זהו כיסוי והסתר על האהבה העצמית

(אלא שע"י השתדלות וגייעה אפשר לפעול, שאעפ"כ תשאר האהבה העצמית בגילוי, עד שהמעלות הגלויות אף יחזקו את גילוי האהבה העצמית, כנ"ל).

אבל כאשר הכוונה היא לבטא את המהות של עם ישראל – אזי מתאים התואר „בני בכורי” (ע"ד „וכל בניך למודי ה'"), שתוכנו³², שמעלתם העצמית של ישראל בתור בנים חודרת בפנימיותם ונעשית כל מציאותם – בכל הפרטים.

(משיחות ש"פ בלק וכ' מנ"א תשמ"א)

32) להעיר משבת (פט, ב) „בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי”, וברש"י שם: לקבל עולך מאהבה.

שמספק אותו, הרי הוא חוזר ושואל שוב ושוב.

ויתירה מזו: אף המעלה של ת"ח המבוארת במאמר הראשון שבסיום מסכת ברכות – „ת"ח אין להם מנוחה... ילכו מחיל אל חיל” – נמצאת בגלוי בילד קטן; וכמו שאנו רואים במוחש, שילד (בריא) אינו נח, אינו שוהה זמן רב במקום אחד, אלא הוא בתנועה תמידית ובחיפוש תמידי אחר דבר-מה לעשות כו'.

יתר על כן: תכונות אלו מצויות בילד קטן הרבה יותר מאשר אצל מבוגרים בשנים. בילד זהו ענין טבעי, משא"כ במבוגר.

וי"ל הטעם הפנימי בזה: מאחר שענין „וכל בניך” (של ה') מביא בדרך ממילא את מעלת „למודי ה'”, על כן התכונות של „למודי” מצויות גם ב„בנים” כפשוטו; ומאחר שבילד הענין של „בניך” הוא בגילוי יותר, לפיכך גם התכונות של „למודי” הן בגילוי יותר אצלו.

(וכיון שכן הוא בילדי ישראל, משתלשל מזה³⁰ גם בעולם, שכן הוא טבעו של כל ילד³¹).

ט. ע"פ כל הנ"ל יובן גם מה שבפסוק נאמר „בני בכורי ישראל” – אע"פ שהמעלה ד„בן” היא בגילוי יותר

30) ובפרט – בכדי שתהי' הבחירה ביהדות ותומצ' – חפשיית.

31) ויש לומר, שמטעם זה תכונות אלו הן בילדי ישראל יותר מבאר"ה. וע"ד משנת לענין האהבה העצמית של הורים לבנם ושל בן להוריו, שהיא בישראל יותר מבאר"ה, לפי ששרש אהבה זו היא אהבת הקב"ה לישראל ואהבת ישראל להקב"ה (ראה לקו"ש וסה"מ מלוקט) שבערה⁸.